

Савінова Наталія Володимирівна,

ORCID ID: 0000-0003-2617-8221

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри соціальної роботи, педагогіки та логопедії

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Карпенко Катерина Максимівна,

ORCID ID: 0009-0004-1877-6277

викладач кафедри спеціальної педагогіки і психології

та інклюзивної освіти

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ДО ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНOSTI ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ-ЛОГОПЕДІВ

ON THE ISSUE OF DIAGNOSING THE FORMATION OF PROFESSIONAL DEONTOLOGICAL IDENTITY OF FUTURE SPEECH THERAPISTS

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх учителів-логопедів в умовах стрімких динамічних змін суспільства. Зростання впливу інформаційно-комунікаційних технологій змінює не лише форму організації освітнього процесу, а й характер міжособистісної взаємодії його учасників, що зумовлює потребу у переосмисленні морально-етичних і деонтологічних підходів у професійній діяльності педагогічних працівників. Дане завдання набуває особливої значущості в контексті професійної діяльності фахівців, які працюють з дітьми із психофізичними порушеннями, зокрема вчителів-логопедів. Високий рівень професійної відповідальності та складність роботи з дітьми різних нозологій, зумовлюють підвищені морально-етичні вимоги до них. Тому пріоритетного значення набуває усвідомлення майбутніми фахівцями необхідності дотримуватись професійних норм, етичних правил і моральних орієнтирів, що є фундаментом формування їх професійної деонтологічної ідентичності.

У статті представлено теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел, що дозволив окреслити сутність та змістове насичення феномену професійної деонтологічної ідентичності, яке розглядається авторами як інтегративне поняття, що поєднує морально-етичні цінності, професійні норми та особистісно-професійні характеристики.

Авторами виокремлено чинники формування професійної деонтологічної ідентичності – морально-етичні, особистісно-професійні та освітньо-соціальні.

У статті представлено результати опитування здобувачів спеціальності 016 «Спеціальна освіта» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти, що дозволили визначити стан сформованості професійної деонтологічної ідентичності майбутніх учителів-логопедів. Аналіз отриманих даних засвідчив переважно позитивне емоційно-ціннісне ставлення до обраної професії, що свідчить про загальний інтерес і початкову професійну мотивацію. Водночас виявлено групу студентів, які не ототожнюють себе з професією, не розуміють власної ролі в ній або розглядають альтернативні кар'єрні шляхи. Це підкреслює необхідність цілеспрямованого педагогічного супроводу та формування стійких морально-етичних установок у здобувачів.

Ключові слова: майбутні вчителі-логопеди, підготовка здобувачів вищої освіти, деонтологічна підготовка, професійна деонтологічна ідентичність.

The article addresses the issue of training future speech therapists under the conditions of rapid and dynamic societal change. The increasing influence of information and communication technologies transforms not only the organization of the educational process, but also the nature of interpersonal interaction among its participants, which necessitates a reconsideration of moral, ethical, and deontological approaches in the professional activity of educators. This task becomes particularly significant in the context of the professional activity of specialists working with children with psychophysical developmental disorders, especially speech therapists. The high level of professional responsibility and the complexity of working with children with various nosological conditions impose increased moral and ethical requirements on these specialists. Therefore, it becomes a priority for future professionals to understand the necessity of adhering to professional standards, ethical rules, and moral guidelines, which form the foundation of their professional deontological identity.

The article presents a theoretical analysis of psychological and pedagogical sources, which made it possible to determine the essence and conceptual content of the phenomenon of professional deontological

identity. The authors define this concept as an integrative construct that combines moral and ethical values, professional norms, and personal–professional characteristics. The authors also identify a set of factors influencing the formation of professional deontological identity, including moral-ethical, personal-professional, and educational-social aspects.

The article presents the results of a survey conducted among students enrolled in the specialty 016 “Special Education” at the first (bachelor’s) and second (master’s) levels of higher education, which made it possible to determine the level of formation of professional deontological identity among future speech therapists. The analysis of the obtained data revealed a predominantly positive emotional and value-based attitude toward the chosen profession, indicating overall interest and initial professional motivation. At the same time, a group of students was identified who do not associate themselves with the profession, do not understand their role within it, or consider alternative career paths. This highlights the need for targeted pedagogical support and the development of stable moral and ethical orientations among students.

Key words: future speech therapists, training of higher education students, deontological training, professional deontological identity.

Постановка проблеми. Одним із актуальних завдань сьогодення постає модернізація системи освіти відповідно до глобальних освітніх тенденцій та стрімких змін у суспільстві. У Концепції розвитку педагогічної освіти підкреслюється, що саме педагог виступає «об’єктом і провідником позитивних змін» на шляху до реалізації якісної освіти [6]. Її ключовими показниками є: доступність освітніх послуг, належний рівень організації освітнього процесу, постійний моніторинг результатів та кваліфіковані й вмотивовані педагогічні кадри. У матеріалах Міністерства освіти і науки України підкреслюється, що «професійний розвиток педагогічних працівників зумовлює здатність забезпечити теплу, сприятливу і стимульовальну взаємодію з дітьми, що сприяє їхньому розвитку» [2, с. 7]. Дане завдання набуває особливої значущості в роботі з дітьми із психофізичними порушеннями. Високий рівень професійної відповідальності та складність роботи з дітьми різних нозологій, зумовлюють підвищені професійні та морально-етичні вимоги до педагогів, які працюють в умовах інклюзивного освітнього простору. Це зумовлює потребу у підготовці висококваліфікованих кадрів галузі спеціальної та інклюзивної освіти, які володіють фаховою майстерністю, творчим педагогічним мисленням, високим рівнем морально-етичної свідомості та здатні ефективно вирішувати усі професійні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна освітня практика засвідчує необхідність посилення етичних орієнтирів у професійній діяльності педагогічних працівників. Даний аспект професійної підготовки привертає увагу численних дослідників, які вивчають гуманістичну педагогічну позицію майбутніх вчителів-логопедів (Н. Кіндрачук, Н. Федорова та ін.), деонтологічну складову підготовки педагога (М. Берегова, Г. Шкляєва та ін.),

педагогічну деонтологію в інклюзивному процесі (О. Акімова, Н. Матвєєва та ін.), педагогічну деонтологію вчителів-дефектологів (О. Колишкін, В. Ляшко та ін.), вчителів-логопедів (Н. Савінова, І. Середа та ін.) тощо.

Важливим завданням професійної діяльності вчителя-логопеда, на думку С. Чупахіної, є «уміння дотримуватись специфічних, професійних та етичних вимог у системі «вчитель-учень», «вчитель-батьки», «вчитель-вчитель» [3, с. 66]. Йдеться насамперед про здатність забезпечувати педагогічну взаємодію, засновану на повазі, толерантності, доброзичливості та відповідальності, що узгоджується з етичними стандартами професії. Як зазначає Н. Федорова, для розв’язання професійних завдань «визначальне значення має особистість вчителя-логопеда з активною гуманістичною професійною педагогічною позицією, сформованою в результаті професійної підготовки у вищих навчальних закладах» [10]. Це обумовлює необхідність включення у зміст навчального процесу таких компонентів, які сприяють усвідомленню морально-етичних цінностей, розвитку професійної культури та формуванню здатності до відповідальної, етичної взаємодії з учнями, батьками та колегами. Реалізація цих завдань у закладах вищої освіти створює передумови для поступового становлення професійної деонтологічної ідентичності майбутніх фахівців.

Мета статті полягає у визначенні стану сформованості професійної деонтологічної ідентичності майбутніх вчителів-логопедів.

Виклад основного матеріалу. Феномен професійної деонтологічної ідентичності має збірний характер і визначається на основі поєднання змістових складових понять «деонтологія», «ідентичність» та «професійна ідентичність».

Спектр тлумачень «деонтології» є досить широким і залежить від галузі та сфери в якій він

застосовується. Український педагогічний словник трактує дане поняття як «розділ етики, який розкриває сферу належного та форми моральних вимог та їх співвідношення» [1, с. 86].

Вчені Н. Савінова, М. Берегова розкрили дефініцію поняття «педагогічної деонтології» як науки про нормативну поведінку педагога, його моральні та етичні норми, обов'язки та правила поведінки [8, с. 100].

Ми дотримуємось положення, що «деонтологія» представляє собою розділ етики, що вивчає правила та обов'язки моральної, етичної, нормативної поведінки представників певної професійної спільноти.

Ще одне поняття, зміст якого залежить від сфери в якій воно вживається – це «ідентичність». Словник іншомовних слів (за ред. О. Мельничука) трактує його як «рівнозначність, тотожність, однаковість» [5, с. 319].

У контексті професійної діяльності поняття «ідентичність» конкретизується через категорію «професійна ідентичність», що відображає усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної професії та професійної спільноти, прийняття її цінностей та норм. В дослідженнях Н. Савінової, К. Карпенко професійна педагогічна ідентичність визначається як «сукупність уявлень, переконань, цінностей та особистих характеристик, які визначають професійну самосвідомість і унікальність особистості» [9, с. 60].

Поєднання понять «деонтологія» та «професійна ідентичність» дає підстави розглядати «професійну деонтологічну ідентичність» як ототожнення себе із носієм моральних та етичних цінностей, прийняття особистістю морально-етичних норм, притаманних професії, як власних внутрішніх орієнтирів, усвідомлення професійних обов'язків та готовність діяти відповідно до них у практичній діяльності.

У сучасних психолого-педагогічних джерелах представляються різноаспектні концепції до визначення чинників формування професійної ідентичності. Так, вчена О. Радзімовська виокремлює внутрішні (професійний саморозвиток, емоційне забарвлення професійного становлення) та зовнішні (активізація професійного розвитку, залучення до практичної діяльності) чинники розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів [7].

Дослідниця І. Мельник зазначає, що «з-поміж факторів розвитку професійної ідентичності сучасного вчителя» можна виокремити індивідуально-особистісні (система ціннісних орієнтацій,

мотивація особистості тощо), освітні (технології, форми і методи професійної підготовки тощо) та соціально-професійні чинники (інформаційно насичене соціокультурне середовище, сформованість професійно-корпоративної культури тощо) [4, с. 64].

Враховуючи наявні дослідження, ми дотримуємось положення, що формування професійної деонтологічної ідентичності зумовлюється сукупністю морально-етичних, особистісно-професійних та освітньо-соціальних чинників.

Перша група відображає систему загальнолюдських та професійних цінностей та норм, які регулюють межі професійної поведінки, формують внутрішню моральну позицію фахівця та забезпечують мотивацію до морального самовдосконалення.

Друга група відображає індивідуальні особливості становлення фахівця, його внутрішні ресурси, професійно важливі якості та характеристики.

Третя група відображає умови та впливи зовнішнього середовища, у якому відбувається професійне становлення, насамперед – це професійна підготовка у закладі вищої освіти, практична підготовка на базі освітніх установ, а також соціокультурні умови професійного розвитку.

Отже, формування професійної деонтологічної ідентичності майбутніх вчителів-логопедів розглядається нами як цілеспрямований та педагогічно організований процес, у межах якого здобувач вищої освіти поглиблює уявлення про обрану професію, усвідомлює власну професійну місію, приймає етичні правила професії та набуває готовності діяти відповідно до них у практичній діяльності.

З метою визначення стану сформованості професійної деонтологічної ідентичності здобувачів спеціальності 016 «Спеціальна освіта» нами було проведено опитування із використанням допоміжних онлайн-інструментів (Google Forms). В анкетуванні взяли участь 142 студента першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти. Діагностика рівня сформованості професійної деонтологічної ідентичності майбутніх учителів-логопедів здійснювалася на основі аналізу змісту відповідей здобувачів освіти на запитання анкети, спрямовані на виявлення особистісного ставлення до професії, усвідомлення власної професійної ролі, прийняття деонтологічних норм та цінностей, а також рівня професійної мотивації і готовності до подальшої реалізації у професійній сфері.

Перше запитання «Які почуття у Вас виникають, коли Ви називаєте себе фахівцем в галузі логопедії, вчителем-логопедом?» дозволяє визначити емоційно-ціннісне ставлення майбутніх вчителів-логопедів до обраної професії. Відповіді засвідчили, що позитивні емоції (гордість, любов, радість) виникають у 47,89% опитаних здобувачів; окрему категорію – 42,25%, становлять відповіді із зазначенням відповідальності як провідного почуття, що може свідчити про позитивне моральне переживання або відображати емоційно напружений стан здобувачів; негативні емоції (страх, сором'язливість, злість та ін.) виникають у 2,82% студентів; остання група відповідей включала відсутність чітких уявлень про свої почуття (типу «ніякі», «дивні» «не знаю»), частка таких здобувачів становить 7,04%.

Наступне запитання «В якій сфері Ви плануєте працювати після закінчення вищої освіти» відображає рівень професійної спрямованості та усвідомлення себе в межах обраної спеціальності. Найбільшу частку – 57,75% становлять здобувачі, які чітко планують працювати далі за спеціальністю, яку здобувають, на посаді вчителя-логопеда; продовжувати навчання на наступному рівні вищої освіти (за даною спеціальністю) планують 15,5% студентів; 2,8% здобувачів вагаються між варіантами працювати за спеціальністю та продовжити навчання, намагаючись поєднати ці компоненти; не мають чітких планів на майбутнє – 16,9% опитаних респондентів; ще 7,05% респондентів не планують працювати у сфері логопедії чи спеціальної педагогіки загалом.

Запитання «Чи маєте Ви взірця для наслідування в професії?» дає змогу визначити наявність у здобувачів орієнтирів на позитивні моделі професійної поведінки, прагнення до самовдосконалення. В результаті для 22,5% студентів взірцем виступає викладач закладу вищої освіти, в якому вони навчаються; 25,3% студентів орієнтуються на рідних або знайомих, які працюють в даній сфері; для 26,8% здобувачів взірцем для наслідування є інші представники професії, тобто колеги, наставники, керівники практики тощо; натомість 25,4% студентів не мають взірця для наслідування в професії.

Останнє запитання дозволило визначити як здобувачі вищої освіти усвідомлюють свою приналежність до професійної спільноти вчителів-логопедів та чи відчувають себе її частиною. Відповіді студентів засвідчили, що 50,7% здобувачів усвідомлюють себе фахівцем спеціальної

освіти, вчителем-логопедом; 39,44% студентів відчувають свою приналежність до професії, але поки не можуть визначити своє місце та роль в ній; 9,86% респондентів не усвідомлюють себе представником професії, з них 2,82% засвідчують своє прагнення бути в подальшому частиною спільноти.

Результати проведеного опитування демонструють позитивне емоційно-ціннісне ставлення здобувачів вищої освіти до власної професії, що свідчить про особистісне прийняття її цінностей, норм та правил. В певному ступені – це відображає початкове формування професійної деонтологічної ідентичності, включення морально-етичних орієнтирів у власний професійний образ та готовність дотримуватись професійних етичних стандартів у майбутній педагогічній практиці. Разом з тим, відчуття відповідальності у професійній діяльності підкреслює усвідомленість професійної місії та готовність брати на себе етичні та професійні обов'язки. Прагнення до подальшого вдосконалення в обраній сфері (практичного чи теоретичного) також свідчить про усвідомлену професійну спрямованість здобувачів.

Одночасно з цим фіксується певна частка студентів (27,95%), які не мають стійкого уявлення про свою подальшу діяльність після закінчення закладу вищої освіти або ж які планують альтернативні кар'єрні траєкторії – це засвідчує наявність нерівномірності у формуванні професійної деонтологічної ідентичності та зумовлює потребу у цілеспрямованому педагогічному супроводі, орієнтованому на усвідомлення професійних пріоритетів і розвиток стійких професійних та морально-етичних установок. Відсутність у здобувачів вищої освіти взірця для наслідування підкреслює потребу у створенні більш структурованих механізмів наставництва та професійної підтримки.

Отже, ми визначаємо ключові умови формування професійної деонтологічної ідентичності у закладі вищої освіти як сукупність трьох компонентів – змістового, організаційно-педагогічного та технологічного.

Перший відображає наявність освітніх компонентів, тематичних модулів, додаткових курсів, спрямованих на розширення деонтологічних знань, поглиблення морально-етичних аспектів педагогічної діяльності, усвідомлення значення дотримання етики у професійній діяльності.

Організаційно-педагогічний компонент відображає відповідність освітнього середовища,

в якому перебуває здобувач, морально-етичним цінностям та принципам – це етичне ставлення до учасників освітнього процесу, особистий приклад викладачів, взірцева професійна комунікація тощо.

Останній компонент відображає систему педагогічних технологій, методів, форм роботи, які націлені на формування практичних знань та вмінь, опанування здобувачами моделями поведінки у реальних професійних ситуаціях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене нами дослідження дозволило уточнити змістове наповнення феномену професійної деонтологічної ідентичності майбутнього вчителя-логопеда та визначити його як складне поняття, що відображає особистісне прийняття фахівцем морально-етичних норм і цінностей професії, усвідомлення власних професійних завдань та обов'язків, готовність дотримуватись їх у практичній діяльності.

Ми визначили, що формування професійної деонтологічної ідентичності зумовлюється комплексом морально-етичних, особистісно-професійних та освітньо-соціальних чинників, взаємодія яких забезпечує його цілісність і динамічність.

Ефективність даного процесу безпосередньо залежить від дотримання відповідних умов у закладі вищої освіти, серед яких: включення деонтологічного змісту в освітні компоненти фахової підготовки; створення етично безпечного освітнього середовища, що ґрунтується на взаємоповазі, довірі та моральній відповідальності його учасників; практична спрямованість педагогічних технологій тощо.

Отримані висновки розширюють наукові уявлення про сутність і процес формування професійної деонтологічної ідентичності вчителя-логопеда та можуть бути використані для вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
2. Ключові показники якості дошкільної освіти : матеріали Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/14.01/numo/pokazniki-yakostivikhovатели.pdf> (дата звернення: 22.10.2025).
3. Максимів Ю., Чупахіна С. Особливості становлення особистісно-професійних якостей майбутніх вчителів-логопедів. Освітній простір України, 2018. № 13. С. 66–76.
4. Мельник І. М. Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи : дис. ... докт. філос.: 053,05. Вінниця, 2021. 289 с.
5. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. 1-е видання. Київ, 1974. 865 с.
6. Про затверджені Концепції розвитку педагогічної освіти: Наказ МОН України від 16.07.2018 №776. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 22.10.2025).
7. Радзімовська О. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх фахівців. Соціальна психологія, 2012. №3 (53). С. 3–11.
8. Савінова Н. В., Берегова М. І. Деонтологічна компетентність корекційного педагога в умовах інклюзивного навчання, 2015. № 2(4). С. 99–101.
9. Савінова Н. В., Карпенко К. М. Професійна педагогічна ідентичність як проблема професійного самовизначення та становлення майбутнього вчителя-логопеда. Інноваційна педагогіка. Випуск 70. Том 1, 2024 С.58–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.11>
10. Федорова Н. В. Формування гуманістичної педагогічної позиції майбутніх логопедів. Дис. к. пед. н. 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ, 2019. 261 с.

© Савінова Н. В., Карпенко К. М.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Стаття надійшла до редакції 09.10.2025

Стаття прийнята 25.10.2025

Стаття опублікована 01.12.2025